Írta: Tábori László
2013. december 19. csütörtök, 08:54 - Módosítás: 2013. december 19. csütörtök, 09:38

Zsidó nagykereskedők Pesten



A zsidó nagykereskedők már a 19. század elején fontos szerepet töltöttek be Pest, de egész Magyarország kereskedésében is. Szám szerint Budapesten a 230 bejegyzett nagykereskedőből 142 volt zsidó származású. Bár arányuk a század folyamán csökkent, meghatározó volt a szerepük az egész 19. század kereskedelmére.

A századfordulós konjuktúra kedvezően hatott rájuk. A napóleoni háborúk alatti hadiszállítások miatt egyre több nagykereskedőnek nyílt lehetősége vagyona megalapozásához, kereskedelmi kapcsolatai kiépítéséhez. Bár számokkal is alátámasztott, hogy a zsidó nagykereskedők nem voltak egyeduralkodók a terménykereskedelemben és hitelügyletekben, mégis szerepük roppant nagy volt. Százalékosan ez a szám 60-70%, de a családi összefonódások és a zsidó kereskedések nagyságrendje miatt ez a hatalom százalékosan sokkal nagyobb volt.

A zsidó nagykereskedők többsége Magyarországon, egyharmaduk pedig már Pesten született. Jelentősen nőtt ez az arány az évtizedek alatt míg 1815-ben 76%-uk volt magyarországi születésű addig ez a szám 1847-re 86%-ra emelkedett. A zsidó kereskedők közül a Pestre települtek aránya a szabad királyi városokból sokkal kisebb volt, mint a mezővárosokból, mivel a szabad királyi városokba 1840-ig tiltva volt a letelepedésük. Származásuk szerint túlsúlyban voltak a Dunántúli és Felvidéki származásúak, ez természetes hiszen ezen a vidéken éltek többnyire a zsidók az akkori Magyarországon. A külföldi bevándorlók a Monarchiából származtak, többnyire Cseh- és Morvaországból.

A zsidók által alapított cégek változó kort élt meg, a néhány évtől a több évtizedig. Sok cég áldozatul esett a dekonjuktúrának, főleg azok akik csak a konjuktúra idején alakultak kevés tőkével és nem megfelelő szakértelemmel. Bár olyan is előfordult, hogy a cég sikeres felfuttatása után maga a cégvezető szüntette meg a céget, mivel amit akart elérte, összeszedte a kellő vagyont magának illetve családjának. Ám a cégek megszűnésének más számos oka is lehetett: fizetésképtelenség, csőd, fiú utód hiánya aki a cégvezetést tovább vitte volna, vagy egyszerűen a cég kivonult Magyarországról és visszatért Ausztriába.

A Pesten tevékenykedő zsidó nagykereskedők eleinte – főként azért, mert más tiltva volt a számukra – terménykereskedelemmel foglalkoztak. Ez a már említett hadiszállítások miatt nagyon jó volt arra, hogy vagyont szerezzenek. A háború után lement a termények ára, ezért átváltottak kézműárura és textilre. Az 1820-as 30-as években számos nagykereskedés alakult (Schönwald Péter, Kaan Henrik Sámuel, Thiel Ágoston, Gross Károly).

A zsidó nagykereskedők többsége általában egyféle üzletággal foglalkozott, azonban a gazdasági és egyéb kényszerítő hatások miatt előfordult profilváltás is. Jó példa erre Boscovitz Löbl József bécsi bankár fényes karrierje is, aminek alapja egy kis óbudai kékfestőüzem volt, amit nagyapja alapított a 18. század végén. Az üzem termékeit Boscovitz saját óbudai, pesti, debreceni, aradi, szegedi és nagyváradi boltjaiban értékesítette. Löbl József apja Simon az 1800-as évek elején rőfösáru-nagykereskedést nyitott – ezzel még nem távolodva el nagyon a kékfestéstől –, bár utóbb már váltóügyleteket is lebonyolított a cég. Löbl József 1821-ben nagykereskedelmi jogot nyert. Majd a század közepén – apja halála után – Bécsbe helyezte át a cég székhelyét. 1833-ban banküzletet nyitott, és ekkor már egy millió forint tőkével rendelkezett. Boscovitz tekintélye óriási volt, ezt jól példázza, hogy a zsidók közül először ő kapott legális háztulajdonjogot Pesten.

Az imént felvázolt családtörténet jó példa arra, hogy egy kis kékfestő cég, hogy megy át rőfösáru-nagykereskedésbe, majd pedig banküzletbe. Ezáltal miként alakul át a kereskedelemben szerzett tőke pénzügyi tőkévé, ahol már sokkal „kényelmesebben” lehet a pénzt fialtatni.

A pesti zsidók elől az „úri pályák” el voltak zárva, a társadalmi elismerést csak kikeresztelkedéssel érhették el, amit többen meg is tettek. Weiss Ferenc Bernát 1838-ban kikeresztelkedik, majd Pesten nyit nagykereskedést 1845-ben. A későbbiekben részt vesz az akkori Magyarország több jelentősebb ipari létesítményének beindításában is (Hengermalom, Gépgyár és Öntöde). A kikeresztelkedés lehetővé tette számára, hogy aktív gazdasági-politikai

szerepet vállaljon. Roppant nagy pénzügyi tehetségéhez tehát párosult még buzgó közéleti szerepvállalása is. Ennek tudható be, hogy 1848-ban Kossuth maga mellé vette a pénzügyminisztériumba osztályfőnöknek. Így részese volt az első magyar bankjegyek kinyomtatásában is. A szabadságharc után magánbankári tevékenységet folytatott, 1869-ben fővárosi törvényhatósági tagnak választottak. Élete végéig aktív közéleti tevékenységet folytatott.

A zsidó nagykereskedők számára a nemesítés teremtette meg a vállalkozói tevékenység teljes kibontakozásának lehetőségét, amely nemesítésnek előfeltétele volt a keresztény rangra való áttérés. A vállalkozói mentalitás legjobban Ulmann Mór és Wodianer Mór esetében mérhető le.

Ulmann Ábrahám pozsonyi nagykereskedő volt, majd 1802-ben Pesten is lerakatot nyitott. Fiai közül Sámuel, Gábor, Frigyes és Mózes folytatta az üzletet. Talán érdemes megnézni Mózes élettörténetét, amely akkoriban még nem volt tipikusnak tekinthető, de később követendő példává vált. 1806-ban megházasodott egy zsidó családból származó nőt, Hirschl Veronikát vett el feleségül (apja feltehetően szintén nagykereskedő volt). Kereskedelmi pályája szépen ívelt felfele. Ezzel párhuzamosan a pesti zsidó hitközség elnöke volt egy ideig. 1822-ben a zsidó kereskedelmi testület egyik vezetője volt, 1825-ben pedig kikeresztelkedett. Egy évvel később szitányi előnévvel nemesi címet kapott az ország gazdasági fellendítéséért, háborús szolgálataiért, jótékonyságáért. Kikeresztelkedése azonban családi konfliktushoz vezetett, mivel felesége továbbra is megmaradt zsidónak. Ezért szétköltöztek és kétévi különélés után 1832-ben elváltak. A férj feleségének évi 5000 forint tartásdíjat fizetett. A válás után röviddel megházasodott. Második felesége, nemes Szentiványi Borbála lett. Ezek után, hogy birtokképes lett, egyre-másra vásárolta fel a földeket és az ingatlanokat. Vagyona pedig fokozatosan nőtt. Az 1840-es évektől már inkább hitelügyletekkel foglalkozott, részt vett a Lánchíd és a Duna-balparti vasút, valamint a Hengermalom finanszírozásában is. Ulmann Mózes kezdeményezésére alakult a város első nagybankja, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank is. Érdekes megfigyelni a végrendeletét, a szűkebb családon túl bőkezűen gondoskodott zsidó hitben maradt unokatestvérei hozományáról is. Ez is bizonyítja, hogy áttérése ellenére nem szakított a családjával. Végrendeletében továbbá jótékony célokra is igen szép összeget adományozott. Fiai, mint ahogy az számos zsidó nagykereskedőnél megfigyelhető volt polgári pályán helyezkedtek el (megyei tisztségviselő, országgyűlési képviselő)

A Wodianer család pályája hasonló volt az Ullmannékéhoz. Szerepük a pesti üzleti és zsidó hitéletben kiemelkedő volt. Pestre költözés előtt a családfő Szegeden vezető szerepet töltöttek be a zsidó hitközségben. Wodianer Rudolf később a pesti gazdasági életben is vezető szerepre tett szert az 1830-as évekre. Komoly vagyont gyűjtött gyapjúszállításaival. A profitot azonban még tovább növelte úgy, hogy az általa eladott gyapjút nem Bécsen keresztül értékesítette, hanem maga szállította Angliába és Hollandiába. Később üzleti szelleme további újításokra

késztette. 1839-ben Pesten szeretett volna egy gyapjúosztályozót létesíteni, így a gyapjút nem kellet volna kivinni Bécsbe osztályozni, hanem ezt megtették volna már Magyarországon. Ami Wodianer Rudolf igazi vállalkozói vénájára utal, az a momentum, hogy ő minden addigi dolgot felrúgva, nem Hamburgon keresztül akarta kivinni az áruját, hanem a drága szárazföldi utat megkerülve hajón – jóval olcsóbban – Trieszten át egyenesen Angliába. Ez a terve nagy felháborodást keltett, hiszen így kiiktatta volna bécsi gyapjúosztályozókat, ami nekik nagy bevételi kiesés lett volna. Többen azzal érveltek a terv ellen, hogy a termék kijuttatása így túl lassú lesz. Ám Rudolf már itt is előrelátó volt, a szállítás gyorsítása érdekében gőzhajókat akart bérelni, jelentősen lerövidítve a szállítási időt. A terve nagy ellenállásba ütközött mind a hatóságok, mind pedig kollegái részéről. Ez a terv csak álom maradt különböző bürokratikus okok miatt. A családi vállalkozást Sámuel vitte tovább fiával Móriccal (később Mór), aki kikeresztelkedett, majd az apa is kitért. Később nemességet kaptak kapiorai előnévvel. A családnak szintén fontos szerepe volt a Hengermalom és a Lánchíd finanszírozásában. Wodianer Mór mint bécsi bankár a szabadságharc után nagy befolyásra tett szert az osztrák pénzügyi és üzleti életben. Pozíciói magáért beszélnek: az Államvasút Társaság, a Tőzsdekamara és az Osztrák Nemzeti Bank alelnöke, a Duna Gőzhajózási Társaság és a Bécsi Nagykereskedelmi Testület elnöke, és tagja volt a Hitelbank és a Tiszai Vasút Igazgatóságának is. Magyar Rotschildnek is nevezték, tagja lett a főrendiháznak, majd báró lett. Vagyonáról legendák keringtek.

Közösségi életükben nagy szerepe volt a családnak, amire mindig, mindenhol bátran alapozhattak. A zsidók körében megszokott volt a nagy család (5-10 gyerek) még akkor is, mikor az egészségügyi állapotok már nem tettek szükségessé a sok szülést, hiszen a gyerekek már biztosabban megérték a felnőttkort. Többek között a kiterjedt család is lehetőséget nyújtott arra, hogy létrejöjjenek érdekházasságok a nagykereskedő családok között – például a fenn említett Wodianer és Ullmann család összefonódása. Ezáltal a gazdasági hatalom még jobban koncentrálódott. Bár ezek a keresztházasságok oda vezettek, hogy számos vérrokon házasodott össze, aminek következtében sok fogyatékos gyerek született.

A pesti, budai és óbudai zsidók, nagy szerepet játszottak a későbbi budapesti kereskedelem alapjainak megteremtésében. Előremozdították a kapitalista gazdaság kibontakozását Magyarországon. Hiteleikkel, újításaikkal mind a gazdasági, mind a kulturális életet jelentősen előremozdították. Építkezéseikkel nagy szerepük volt a 19. és 20. századi fővároskép megteremtésben, megalkották a láthatatlan zsidó Budapestet, aminek nyomai a mai napig fennmaradtak. Csak néhányat említenék az ismertebbek közül.

– A Mátyás Templom melletti volt pénzügyminisztérium épülete
– Zsidó vakok intézetének (Mexikói u.)
– Chevra Kadisa Felnőtt Vakok Intézete (Laky Adolf út), később az Uzsoki Kórház, majd 1993-től a Zsidó Kórház része

– Rózsavölgyi Zeneműbolt
– Pesti Magyar Kereskedelmi Bank (Roosvelt tér), ma Külügyminisztérium, valamint megemlíteném a számos zsinagógát és zsidó temetőt ami még Budapesten található.

Ezeknek a létrehozásában nagy szerepük volt olyan zsidó építészeknek is, akik nagykereskedői családból származtak (Rosenfeld (Révész) Sámuel, erényi Ullmann Gyula), hiszen szüleik nem kereskedői hivatást szántak nekik, hanem már valami polgáribbat, amivel jobban be tudtak illeszkedni az akkori fővárosi társadalomba.

Felhasznált irodalom:

Bácskai Vera, A vállalkozók előfutárai. Budapest, 1989.

Losonczi Ágnes, Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Budapest, 1977.

A zsidó Budapest, szerk.: Komoróczy Géza. Budapest 1995.